

JOHNSON SÁMUEL.

IRTA

MACAULAY T. B.

ANGOLBÓL FORDITOTTA

ASZALAY GYULA.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1897.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

Johnson Sámuel, a tizennyolczadik század angol íróinak egyik legkitünőbbike, Johnson Mihálynak a fia, ki azon század elején lichfieldi békebíró, s hirneves könyvkereskedő volt a belső grófságokban. Johnson Mihály, a mint látszik, figyelmet érdemlő képességgel és ismeretkörrrel bírt. Az általa árulgatott könyvek tartalmát anynyira ismerte, hogy a Staffordshire és Worcestershire vidékbeli rektorok tudományos kérdésekben orákulumnak tekintették. Közte és a papság között, úgy vallásos mint politikai dolgokban erős rokonszeny létezett. Buzgó egyházi ember volt; s jóllehet az uralkodó fejedelmeknek tett esküje következtében helyhatósági tisztségre is képesítvényt nyert, szívében Jakabpárti maradt holtig. Lichfieldi házában, azon házban, melyet még most is minden Lichfieldbe ellátogató utazónak megmutatnak, született Sámuel az 1709-ik év szeptember havának 18. napján. A testi, értelmi és erkölcsi sajátságok, melyek a férfit később

oly különössé tevék, a gyermekben is tisztán észre-
 vehetők voltak; nagy izomerő, sok esetlenséggel
 s nyavalyával párosulva; roppant eleven ész,
 beteges hajlandósággal a lustaságra és haloga-
 tásra; előzékeny nemes szív, mogorva és izgé-
 kony véralkattal. Apától görvélysebet örökölt,
 melynek eltávolítására nem volt hatalma az or-
 vosi tudománynak. Szülei elég gyarlók voltak el-
 hinni, hogy a királyi érintés különös szer e
 betegségre. Annálfogva három éves korában fel-
 vitték Londonba, s miután az udvari sebész meg-
 vizsgálta, az udvari káplánok könyörögtek érte:
 Anna királyné megsimogatta és megajándékozta
 egy aranydarabkával. A gyémántos mellényü,
 hosszú fekete csuklyáju, délczeg úrhölgy egyike
 lett legkoraibb emlékeinek. Keze azonban nem
 használt. A fiucskának eredetileg nemes és elég
 szabályos arcvonása eltorzult a betegségtől. Or-
 czáját mély forradások borították el. Egy időre
 félszeme világát is elvesztette, másikkal meg csak
 gyengén látott. Azonban lelkijére leküzdött min-
 den nehézséget. Lomhasága mellett is oly könnyü-
 séggel és gyorsasággal sajátította el a tudományo-
 kat, hogy bármely iskolában megfordúlt, csakhamar
 a legjobb tanuló lett. Tizenhattól tizennyolcz éves
 koráig otthon tartózkodott, kénye-kedvére hagyva.
 S bár ez idő alatt sokat tanult, tanulmánya
 irány és terv nélküli volt. Összekobozta atyja pol-
 czait, belemélyedt a könyvek özönébe, a mi érde-
 kelte elolvasta, a mi untatta félrelökte. Közönséges

legény ilyen úton nem sokra, vagy semmire sem ment volna hasznos tudnivalók dolgában; de sok dolog, a mi közönséges legénynek unalmas, Sámuelnek érdekes volt. Görögül keveset olvasott; ebben a nyelvben nem volt annyira jártas, hogy az attikai költészet és szónoklat mestereiben sok gyönyörűséget találhatott volna. Hanem iskoláját jó latinként hagyta el, úgy hogy az ekkor rendelkezése alatt álló terjedelmes és vegyes könyvtárban a latin irodalomból csakhamar széles ismeretre tett szert. Amolyan augustusi finom izlést, melylyel a nagy angol tanodák dicsekedtek, sohase sajátított el. De korán megismerkedett olyan remekírókkal, kiknek az etoni hatodik osztály legjobb tanulói híreket sem hallották. Különösen a tudomány nagy újítóinak művei vonzották. Egyszer almakeresés közben Petrarcanak nagy ívrétes kötetű műveire bukkant. A név felcsigázta kíváncsiságát, s mohón, százával falta a lapokat. Valóban latin szerzeményeinek nyelvezete és verselése azt tanusítják, hogy az ódon minták utáni újabb másolatoknak is szentelt legalább annyi figyelmet, mint az eredetieknek.

Mialatt Johnson ily rendszer nélkül képezgette magát, családja kétségbeejtő szegénységre jutott. Az öreg Johnson Mihály sokkal inkább termett arra, hogy könyvein törje fejét, s azokról beszélgesen, mint hogy árulgassa. Üzlete megbukott s adóssága úgy felszaporodott, hogy háztartásának napi kiadásait is csak ügygyel bajjal teljesíthette.

Hogy fiát valamelyik egyetemen segélyezhesse, arra teljesen képtelenné lett; a helyett egy jó-módu szomszéd ajánlotta pártfogását, és így Sámuel, bizva az ígéletben, mely vajmi keveset érőnek bizonyult, az oxfordi Pembroke Collegebe lépett. Mikor a fiatal tanuló az intézet előjáróinak bemutatkozott, azok egészen eláporodtak, nem annyira visszataszító alakján és különöz magaviseletén, mint inkább sok oldalú, és furcsa készütségének mekkoraságán, melyet néhány hónapi futólagos, de épen nem haszon nélküli tanulmányozás által sajátított el. Mindjárt az első nap hogy megtelepedett, tanítóit Macrobius idézésével lepte meg, s a legtudósabb közölők kijelentette, hogy sohasem látott ilyen előmenetelű ujoncz diákot.

Johnson körülbelöl három évig tartózkodott Oxfordban. Szegény volt egész a rongyosságig; megjelenése nevetséget is, szánalmat is keltett, s az egyaránt túrhetetlen volt gögös szellemének. A Christ Church négyszögről el is úzték a fitymáló tekintetek, melyeket az itteni aristocata társaság tagjai vetettek lyukas cipőire. Valami szánakozó lélek egyszer egy pár ujat helyezett ajtaja elé, de Johnson dühödten rugta el azt onnan. Nyomorba jutott; nem szolgálékú, hanem mivel sem törődő, megtörhetetlen nyomorba. Nem volt társai között olyan dús gentleman egyetemi polgár, ki vastagabb tiszteletlenséggel bánt volna az iskolai hatósággal. A szegény ta-

nuló általában a ma már képmásával ékeskedő Pembroke kapuja alatt volt látható, a mint tüzes beszédet tartott egy csapat fiatal embernek, kik felett eszével és bátorságával, rongyos gúnyája, s szennyes fehéreneműje ellenére is elvitázhatatlan felsőséget gyakorolt. Minden kollégiumi fegyelem ellen irányult mozgalomnak ő volt a kolomposa. Azonban olyan ifjúnak, ki képességével és készütségével annyira kimagaslott, sokat meg lehetett bocsátani. Pope *Messiásán*ak latin versre való fordításával már korán híressé vált. S jóllehet stil, rhytmus, nem virgilusi volt, azért a fordítás elég bámulóra talált, s élvezettel olvasta maga Pope is.

Végre közeledett az idő, midőn a dolog rendje szerént, Johnsonnak babérkoszorussá kellett lennie, ámde a segélyforrás végét járta. A támogatásul felajánlott ígéretek, melyekre számított, nem teljesítették. Családja meg nem tehetett érte semmit. Adóssága oxfordi üzéreknél, igaz hogy nem sok, de mégis több volt, hogy sem kifizetni képes lett volna. 1731 őszén tehát kénytelen az egyetemet czím nélkül elhagyni. A következő télen atyja meghalt. Az öreg embernek csekély vagyona maradt; s az a csekélység is majdnem egészen özvegyi tartásra foglaltatott le. Sámuel osztályrésze nem ment többre húsz fontnál.

A következő harmincz év alatt, élete a sanyarúsággal való nehéz küzdelem volt. E küzdelmes nyomor magában véve is súlyos volt, de egy rom-

latag test és romlatag lélek szenvedései még súlyosbították. Mielőtt a fiatal ember az egyetemet elhagyta, öröklött nyavalyája is megrohanta, és szokatlanul kegyetlen módon. Gyógyíthatatlan hypochondriakus lett. Idők multával úgy nyilatkozott, hogy egész életére hóbortos ember lett, vagy legalább nem tökéletes ép; s valósággal az övénél kevésbé szokatlan különzségeket is sokszor elegendő oknak tartottak bűnösök felmentésére, s az akarat beszámíthatlanságára. Arczfinortogatása, taglejtése, mormogása számtalanszor mulattatták, és számtalanszor rémületbe ejtették az őt nem ismerőt. Egyszer ebéd felett, szórakozottságból lehajolt, s egy úrnőnek lerántotta a cipőjét. Másszor meg egy szobatársaságot azzal hozott zavarba, hogy a Miatyánk végét kezdte váratlanul tördelni. Egy különös fasor iránt oly érthetetlen ellenszenvvel viseltetett, hogy egész kerülőt tett, csakhogy e gyűlölt helyet ne lássa. Az utczákon, hol elsétált, lélekkel csüggött minden állomásoszlopon. Ha történetből egyet elvétett, száz méterre is visszament a hibát helyrehozni. A nyavalya következtében érzékei beteges bénaságba, s képzelődése beteges tevékenységbe estek. Egyszer a városi óra szemléletébe merült el, s nem volt képes megmondani hány óra. Másszor anyját hallotta, a mint érthetőleg nevéen szólította, holott mérföldekre volt onnan. De nem ez volt a legnagyobb baj. Hanem az, hogy mély melancholia fogta el, s sötét színben látta tőle az

egész emberiséget és annak rendeltetését. Annyi nyomorúság, a mennyin keresztül ment, más embert a fegyver elé kergetett volna, vagy a hullámokba. De ő sohase kísérlett volna meg öngyilkosságot; mert bár egész élete betegség volt; mégis félt a haláltól; s minden látványtól, minden nesztől megborzadt, mely a kikerülhetetlen órára emlékeztette. Hosszas és gyakori csüggedései között a vallásban sem sok vigaszt talált, mert vallása is csak jellemének volt kinyomata. Égi világosság sütött ugyan rá, de nem közvetlen, s nem a maga szeplőtelen fényével. A sugaraknak egy akadékoskodó médiumon kellett keresztül törniök, úgy hogy a lelkén ülő sötét bútól, már csak törve, tompán, színtelenül érték; s noha elég világosak voltak, hogy őt vezéreljék, de hogy derültté is tehessék, arra már nagyon homályosak.

Ilyen testi és lelki bajokkal kellett megharcolni világi pályáját ennek a híres, huszonkét esztendőös embernek. Körülbelül öf évig a belső grófságokban maradt: Lichfieldben, születési helyén, s előbbi otthonában már volt néhány öröklött barátja, de többet is szerzett. Egy nemes családbeli víg kedvű tisztviselő, Hervej Henrik, ki történetesen ott állomásozott, mindjárt szívesen fogadta. A tehetsége, tanultsága, s világismereténél fogva egyaránt kiváló Walmesley Gilbert egyházmegyei levéltárnok pedig megtisztelve érezte magát, hogy a fiatal kalandort, kinek visszataszító egyénisége, bárdolatlan modora és szennyes öltö-

zéke a szomszédbeli kisebb rendű előkelőség néhány tagját nevetésre, vagy ellenszenvre indította, pártfogolhatta. Azonban Johnson sehogysem tudván megélni Lichfieldben egy leicestershirei nyelvészeti iskolában segédtanító lett, és szerény rendű társként lakott valami vidéki gentleman házában, míg csak a függeteg élet elviselhetetlenné nem lett fennhéjázó lelkére. Ekkor Birminghambe költözött; s ott mint író sok ügygyel bajjal néhány guineat keresett. Ebben a városban egy Abyssiniáról szóló latin könyvfordítást tett közzé, mely azonban akkor sem nagy figyelmet keltett, később meg feledésbe ment. Ugyanakkor szándéka volt Polisian költeményeinek kiadása is, előfizetés útján, úgy hogy a jegyzetek az újabb latin vers történetét tárgyazták volna; de az előfizetés nem sikerült, s így a könyv sohasem jelent meg.

E kóbor és nyomoruságos életmód közben Johnson szerelmes lett. Szenvedélyének tárgya Mrs. Porter Erzsébet volt, egy özvegy nő, kinek akkorájú gyermekei voltak mint ő. A hölgy, közönséges ember szemében tagbaszakadt, kövér, pórias fehérszemélynek tűnt fel, félujjnyira kifestve, rikító öltözékkel; kedvelője a falusi negély és finom magaviselet fitogtatásának, melyek sem queensberryesek, sem lepeliesek nem voltak. Azonban az erős szenvedélyű Johnsonnak, ki rövidlátósága miatt az írót sem tudta megkülönböztetni a természetes virágtól; s a ki elvértve vagy sohasem forgolódott igazi divatos nő körül,

Tittyje, — a hogy nevezte, — a női nemnek legszebb s legbájosabb eszményképe volt. S az imádat őszinteségében nincs mit kételkedni, mert hisz a nő csak olyan szegény volt, mint ő. A kérő ajánlatát, ki fia lehetett volna, oly készséggel fogadta, mely nem nagy becsületére vált. Házasságuk azonban, olykori zsörtölődések letudásával, szerencsésebbnek bizonyult mint várni lehetett. A szerelmes ember folytonosan a menyekzői nap ábrándjai között élt egész addig, míg a nő hatvanégy éves korában elhúnyt. Emlékoszlopára felíratot tétetett, mely személyes bájait s erkölceit dicsőítette; és midőn halála után jóval, olyas alkalmakkor reá emlékezett, félig nevetséges, félig szenvedelmes gyöngédséggel sóhajtott fel: «Csinos teremtés!»

A házasság odaadóbb iparkodásra serkentette Johnstont mint azelőtt. Szülővárosa szomszédságában házat vett és tanítványokat toborzott. Azonban tizenhét hónap multával sem jelentkezett három növendéknél több akadémiájára. Igaz is, hogy fellépése annyira különös, véralkata annyira erőszakos volt, hogy tanterme tátosbarlanghoz hasonlított. Tittyjének nevezett, pillangósra kifestett anyókája se termelt fiatal uracsok kényelmének becézégetésére. Garrick Dávid, ki egyik tanítványa volt, évek multával is görcsös kaczagásra ragadta London előkelő köreit, mikor e különös pár édeskedéseit mímelte.

Végre huszonhét éves korában arra hatá-

rozta el magát Johnson, hogy a fővárosban próbál szerencsét mint irodalmi kalandor. Utrakelt hát néhány guineával, *Irén*, három felvonásos szomorújátékának kéziratával, s Walmesley barátjának két vagy három ajánló levelével.

Mióta az irodalom Angolországban hivatássá lett, sohasem volt az kevesebb haszonnal járó, mint abban az időben, midőn Jonhson tanyáját felütötte Londonban. Az előző nemzedék korában, kitűnő érdemű író biztos volt, hogy a kormánytól bőkezű jutalmazásban részesül. Legkevesebb, mire számíthatott, évjáradék, vagy valami henye hivatal volt; ha a politikában is értette a dörgést, úgy parlamenti tagságot, kincstári lordságot, követséget, államtitkárságot is remélhetett. Viszont a XIX. században sok író t könnyű volna megnevezni, kik közül a kevésbé szerencsés is megkapott negyvenezer fontot a könyvárusoktól. Azonban Johnson egy mostoha kornak ép azon legmostohább szakában lépett pályájára, mely a boldogulás két korszaka közötti mesgye volt. Az irodalom megszűnt virágozni a hatalmasok pártfogása alatt, de még nem kezdte el virágzását a közönség pártfogása mellett. Egyetlen egy irodalmi ember, Pope keresett csak tollával annyit, a mennyit akkor szép jövedelemnek tekintettek, s a miből főurakkal s miniszterekkel egy lábon élhetett. Hanem ez egyedül álló kivétel volt. Még olyan író is, kinek megállapodott hírneve volt, művei népszerűek voltak; még olyan író is, mint

Thomson, kinek *Évszakok* című munkája minden könyvtárban fellelhető volt; vagy mint Fielding, kinek *Pasquinjára* úgy özönlöttek, mint a *Beggar's Opera* óta egy drámára sem, örült, ha legjobb kabátjának zálogbaverésével, hébe-hóba valami földalatti lebuiban egy kis paczalt ebédelhetett, s zsíros étele után kezét valami newfoundlandi eb hátához törölhette. Könnyű tehát elképzelni, mily megaláztatás és nélkülözés várt az ujonczra, míg nevet tudott szerezni. Egy kiadó, kinél Johnson alkalmazásért folyamodott, gúnyos tekintettel mérte végig a bajnoki, de idomtalan alakot: «Jobb lesz ha hordárkötelet kerít, — rivallt rá, — s bőrdöket czipel». S a tanács nem volt rossz, mert egy hordárnak alkalmasint volt olyan jó életmódja és kényelmes lakhelye, mint egy költőnek.

Úgy látszik, nem kis időbe került, míg Johnson olyan irodalmi összeköttetésre tehetett szert, melynek segítségével mindennapi kenyerénél többre számíthatott. Hervey nagylelkűségét, ki most Londonban tartózkodott, s ezen megpróbáltatás ideje alatt szükségében segítette, nem feledte sohasem. «Hervey Harry, — mondá évek multával az öreg bölcsész, — rossz ember volt, de hozzám nagyon jószívű. Ha kutyát hívnak Herveynek, még azt is szeretem.» A Hervey asztalánál néhány lakomán is résztvett, s ezeket az ellentét reá nézve még kellemesebbé tette. Mert ő általában a Drury Lane közelében levő sörházban szokott ét-

kezni, s azt hitte, hogy hat penny áru huson, és egy penny áru kenyéren jól is ebédel.

Az ekkortájt kiállott sanyaruság és gyötrelmek hatása, haláláig észrevehető volt kedélyén és magaviseletén. Modora sohasem volt udvarias. Most csaknem vad lett. Rendszerént koszlott kabátban, s szennyes ingben kényszerűlvén járni, valószínűságot paczuha ember lett; és mert étele mellé oly gyakran ült éhesen, rászokott, hogy mohó falánksággal étkezzék. Sőt élete vége felé, — még előkelő asztaloknál is, — az étkek látása oly hatást gyakorolt reá, mint a vadállatokra és ragadozó madarakra. Főzés körüli ízlése, földalatti étkező asztaloknál, s az Alamode éttermében fejlődve ki, egy szikrát sem volt finom. Ha hébe-hóba régi nyulhoz vagy avas vajjal készült huspástétkhez juthatott, oly dühvel nyelte, hogy erei kidagadtak, s homlokát kiverte az izzadtság. Sérteések, melyekre szegénysége a buta és alacsony gondolkodású embereket felbátorítá, s a melyektől hitvány lélek farkcsóválva hunnyász kodott volna meg, őtet durvává, sőt vaddá tették. Szerencsétlenségére a gorombaság, mely megbocsátható, sőt bizonyos értelemben tiszteletreméltó is lehetett, míg védelemre szorítkozott, azokba a körökbe is kísérelője lett, a hol vele udvariasan és szivesen bántak. Vakmerő emberek nem csak egyszer ingerelték tettelegesséig. Hanem a póruljártak jónak látták nem beszélni az ütlegekről, kivéve a kapzsi és embertelen Osborne könyvárust, a ki

fűnek fának elkiabálta, hogy ötet földhöz verte az a horihorgas kamasz, kit ő a Harlei könyvtár feldicsérésére fogadott fel.

Körülbelül egy éve, hogy Londonban tanyáját felütötte Johnson, a vállalkozó és értelmes Cave könyvárusnál, a *Gentleman's Magazine* tulajdonosa és kiadójánál kapott rendszeres alkalmazást. Ez a hírlap, mely hosszas fennállásának épen kilenczedik évébe lépett, az egyedüli időszakos mű volt a királyságban, mely már akkor is oly elterjedtséggel bírt, mit ma is nagynak lehetne nevezni. Ez volt az országgyűlési értesülés főforrása. Akkoriban a két Ház tárgyalásairól szóló közleményeket nem volt biztos, a lap megszüntetésének terhe alatt, nyilvánosság elé vinni, legfeljebb álcázva. Cave azonban elég merész volt olvasóit «A liliputi tanács tárgyalásairól szóló jelentés»-ekkel mulattatni. Franciaország volt Blefescu; London Mildendo; a font sprug volt; Newcastle herceg Nardac államtitkár; Lord Hardvické Hurgo Hickrad és Pulteney Vilmos Wingul Pulnub. Johnson tiszte néhány éven át a beszédek írása volt. A szőnyegen forgó tárgyról rendesen el volt látva tudósítással, ha mindjárt soványnyal és pontatlannal is; de néha neki kellett érveket és szónoklatot adni mind a miniszterek, mind az ellenzék szájába. Johnson maga tory volt; nem okszerű meggyőződésből, mert hite szerint egyik kormányforma csak olyan jó vagy rossz, mint a másik, hanem pusztán szenved-

délyből; mint a milyen a Capuleteket hevítette a Montaguek ellen, vagy a római circus kékjeit a zöldek ellen. Gyermekkorában annyit hallott beszélni a whigek gazságáról, és az egyház veszedelméről, hogy már akkor dühös pártos volt, mikor még beszélni is alig tudott. Alig volt három éves, s már minden áron hallani akarta Sacheverell prédikációját a lichfieldi székesegyházban, s a beszédre oly figyelemmel hallgatott, s valószínűleg oly értelemmel is, akár egy staffordshirei squire a gyülekezetben. A művet, mely a gyermekszobában kezdődött, az egyetem fejezte be. Oxford, midőn Johnson ott tartózkodott, a legnagyobb jakabpárti fészek volt egész Angolországban, Pembroke pedig a legnagyobb jakobitaiskola Oxfordban. Londonba hozott ferde nézetei, kevés híján ép oly badarok voltak, mint Tempest Tamásaéi. Előtte II. Károly és II. Jakab a legjobb két király volt mindenhai uralkodó között. Laud, ez az istenadta teremtés, a ki sohase tett, mondott, vagy írt olyat, a mi egy közönséges vén asszony tehetségénél többre mutatna, az ész és a tudományosság csodája volt, a kinek sírján Művészet és Genius még mindig nem szűntek meg siránkozni. Hampden nem érdemel «a vakbuzgó forradalmárnál» tiszteségesebb nevet. Sőt még a hajópénzt sem tartotta alkotmányba ütköző adónak, holott azt Falkland és Clarendon is csak oly határozottsággal kárhoztatták, mint a legelkeseredettebb kerekfejték. A legszelidebb kormány alatt,

melyet a földön valaha ismertek; oly kormány alatt, mely a népnek a legpéldátlanabb szólás és cselekvési szabadságot engedte, ő magát szolgának képzelte. A miniszteriumra oly szidalmat zúdított, melylyel önnönmagát czáfolta meg; s olyan aranykornak eltűnt szabadságán és jólétén sópánkozott, mikor az írót, ha csak tizedrészével élt annak a szabadalomnak, melyet Johnson élvezett, már pellengére állították, csonkították, talyiga után korbácsolták, s undok börtönbe lökték meghalni. A dissentereket, tőzsdeüzéreket, fogyasztási adót, hadsereget, hétéves országgyűlésezést, szárazföldi összeköttetéseket gyűlölte. Skócziát régtől fogva ki nem állhatta, a nélkül hogy okát tudta volna, de a mely, vallomása szerint, azon ellenszenvből keletkezhetett, melylyel e nemzetnek a nagy forradalom alatti magatartása iránt viseltetett. Könnyű elgondolni, minő szellemenben terjesztette elő a vitákat nagy pártkérdések alkalmával olyan ember, kinek ítéletét a pártszenvedély ennyire megzavarta. A *Magazine* virágzásához ugyan a méltányosság látszatára volt szükség, de Johnson idő multával bevallotta, hogy bár eleget tett a látszatnak, gondja volt rá, hogy a whig kutyák ne tudják meg a dolog velejét; és tény, hogy minden hely, mely lelkesített, minden hely, mely fenkölt szellemének jelét hordta, ellenzéki képviselő szájába volt adva.

Néhány héttel e névtelen munkálgodás megkezdése után Johnson egy művet tett közzé,

mely az egyívású írók között azonnal előkelő helyet vívott ki számára. Lehet, hogy első évi szenvedései Londonban, gyakran emlékeztették azon nemes költemény egyes részeire, a hol Juvenal, a szegénysorú tanult ember nyomorát és lekisebbitését rajzolja, a ki Róma utczái felett lebegő, szédületes padlószobában, galambfészkek között lakik. Popenak csudálatos utánzatai Horatius satiráiról és leveleiről, melyek csak az imént láttak világot, ekkor már közkezen forogtak, és sokan az eredetinel is többre becsülték. A mint Pope bánt Horatiussal, Johnson is úgy kívánt tenni Juvenallal. A vállalat merész volt, de okos. Mert Johnson és Juvenal között sok közös vonás volt; sőt bizonynyal több, mint Pope és Horatius között.

Johnson *Londonja* 1738 év május havában jelent meg névtelenül. A pompás és eleven költeményért csupán tíz guineát kapott, de kelendősege rohamos volt, sikere pedig tökéletes. Egy hét alatt második kiadás vált szükségessé. Azok az apró kritikusok, kik elismert tekintélyt mindig kisebbitni szeretnek, most ide-oda nyargalásztak, hirdetve, hogy a névtelen satirista felülmulta Pope-ot, s Popenak épen sajátlagos irodalmi szakmájában. Pope dicséretére legyen monva, maga is szívből résztvett az újjongásban, melylyel a lánglelkű versenytárs feltünése üdvözlötte. A *London* szerzője után puhatolózni kezdett. Ilyen ember, mondá, nem sokáig lappanghat. Kilétét fel is fedezték hamar; s Pope egész lélekkel rajta

volt, hogy a szegény fiatal költőnek főiskolai minősítvényt s valami nyelvészeti iskolában tanárságot szerezzen. Azonban igyekezete nem sikerült, és Johnson megmaradt könyvárusi robotosnak.

Nincs kiderítve, hogy ez a két férfi, a távozó és jövendő nemzedéknek ez a két legkiválóbb írója valaha látta volna egymást. Különböző körben éltek; egyiket hercegek, grófok környeztek, másikat koplaló pamphlet- és indexgyártók. Johnsonnak ez időszakos társaságából említhetők Boyse, a ki mikor ingei zálogban voltak, ágyában felülve, s kezét a takaróján levő két lyukon kidugva karmolta latin verseit; különben józan korában figyelemreméltó szent költeményeket irogatott, mígnem végre egy bérkocsi agyongázolta, részegen. Hoole, melléknevén a metaphysikus szabó, a helyett, hogy mértékei után látott volna, az asztalon keresztbevetett lábakkal ülve, mértani képleteket fejtegetett. Továbbá Psalmanazar György, a vezeklő csaló, ki miután naphosszant hitvány lakásán a zsidó rabbik és keresztyén atyák folióit bujta, éjtszaka valamelyik citybeli sörházban irodalmi és hittudományi eszmecserékben keresett szórakozást. De mindannyi közt, kikkel Johnson összeköttetésben állott, Savage Rikárd volt a legnevezetesebb személyiség; a gróf fiú és czipész inas, ki látta az életet minden alakjában; lakmározott a Saint Jame's Squaren kék szalagosan, s ült a nawgatei börtönben elítélve, lábán ötven fontos vashilincscsel. Végre sok

viszontagságos sors után elzúlve, kétségbeejtő szegénységre jutott. Tollával kudarczot vallott. Jóltevői pedig vagy elhaltak, vagy kicsapongó pazar életre tékozolva el adományaikat, s hálátlan arczátlansággal utasítva vissza tanácsaikat, végkép elidegenedtek tőle. Most koldulásból élt; de ha egy guinea kölcsönre szert tett, akkor vadpeccenyét ebédelt champagneivel. Ha kunyorálása eredménytelen volt, néhány falat puhított hussal csillápitotta éhét, s melegben a Covent Garden piazzája alá, hidegben valamelyik üvegházi kemence közelébe feküdt pihenni. S ezen nyomorú lét daczára mégis élvezetes czimbora volt. Arról a víg, csillogó világról, a honnan most száműzött, kifogyhatatlan adomakészlete volt. Gondtalan pihenő óráikban mindkét pártbeli nagy embereket megleszte; látta az ellenzéki vezéreket honfui álarcz nélkül, s hallotta a miniszterelnököt hahotázni, s dévaj történetkéket mesélgetni. Savage néhány hónapig meghítt lábon állt Johnsonnal, s akkor a két barát könnyek között vált el egymástól. Johnson Londonban maradt, hogy túslódjék Caveért, Savage pedig Nyugot-Angliába távozott, hol csak úgy élt, mint mindenütt, míg végre 1743-ban egy fillér nélkül, tört szívvel a bristoli börtönben meghalt.

Halála után nem sokkal, mikor a közkíváncsiság különös jelleme, s nem kevésbé különös kalandjai iránt még erősen fel volt csigázva, egy életrajz jelent meg róla, messze elütő a kitünő

embereknek azon értéktelen életrajzaitól, mely gyári czikkek piacza akkor a Grub Streeten volt. Stilusa ugyan könnyedség és változatosság tekintetében hagyott fenn kívánni valót, s az író félreismerhetetlen előszeretettel volt nyelvünk latin elemei iránt, de a kis mű, minden hibája mellett is, mesteri alkotás volt. Sem élő, sem holt nyelven nem létezik az irodalmi életrajznak elmésebb mintája, s éles ítéletű bíráló biztosan megjövedölhetette, hogy szerzője az angol ékesnyelv új iskolájának megalapítására van hivatva.

Savage élete névtelenül jelent meg, de irodalmi körökben jól tudták, hogy Johnson írta. A következő három évben semmi jelentékeny művet sem alkotott, bár nem henýélt; s valóban nem is henýelhetett. Tehetségének, tudományának hira nőttön nőtt. Warburton eszes, sőt lángeszű embernek kiáltotta ki, holott Warburton dicsérete abban az időben nem kis dolog volt. Így állott Johnson hírnév dolgában, midőn 1747-ben néhány előkelő könyvkiadó összeállott, hogy megbizzák a nehéz feladattal, az angol nyelv két folio kötetes szótárának szerkesztésével. Az összeg, melyben megegyeztek, csak 1500 guinea volt, s ebből az összegből kellett fizetnie még azon szegény írókat is, kik feladatának kisebbrendű részleteiben segítettek.

A *Szótár* prospectusa Chesterfield grófnak volt ajánlva. Chesterfield régóta híres volt művelt modoráról, szikrázó elnéjéről, és kényes ízléséről,

A lordok házában a legfinomabb szónoknak tartották. Imént még Irlandot kormányozta, fontos körülmények között, kiváló erélylyel, bölcsen, és emberséggel; később államtitkár lett. Johnson hódolatát a legmegnyerőbb udvariassággal fogadta, s néhány guineával jutalmazta meg, mit kétségkívül igen kellemes modorban nyujtott, de már ahhoz, hogy egy szórakozott, ügyetlen tudós az ő szényeget londoni sárral bemázolja, s levesét, borát előkelő hölgyek köntösei, és gentlemanek kabátjai felett jobbra balra lökdösse; ki még hozzá oly különösen rángatózott, oly különös böffenéseket hallatott, ki úgy öltözködött mint egy madárijesztő, s úgy evett mint egy gödény, — egy szikra kedve sem volt. — Johnson ismételte egynehányszor a tisztelgést pártfogójánál, de midőn a kapus újra meg újra avval fogadta, hogy ő méltósága nincs honn, megértette a czélzást, s felhagyott a vendégszeretetlen ház látogatásával.

Johnson azzal kecsgettette magát, hogy az 1750-ik év végére befejezi *Szótárát*; azonban testes köteteivel csak 1755-ben léphetett világ elé. A hét év alatt, míg a meghatározások írásával, s az idézetek feljegyzésével vesződött, kellemesebb irodalmi foglalkozással is keresett szórakozást. 1749-ben nyilvánosság elé bocsátotta *Az emberi vágyak hiábavalóságát*, Juvenal tizedik satirájának meglepő utánzatát. Igazán nem könnyű eldönteni, vajon az ő és új költő közül melyiket illeti a pálma. Azok a versek ugyan, hol Wolsey

esete van leírva, fenségesek és hangzatosak, mögötte maradnak a bámulatos soroknak, melyekben Sejanus bukása napján, Róma van élénk állítva zshivájával, a babérkoszorus oszlopokkal, a Capitolium felé lépkedő fehér bikával, a talapzatjaikról leguruló szobrokkal, a kegyvesztett miniszter hízélgöivel, a mint magokat törik, hogy bámulhassák, miként vonszolják horognál fogva az utczákon végig, s hogy megrugdoshassák tetejét, mielőtt a Tiberisbe dobnák. Azt is megengedjük, hogy a keresztyén moralista a záradékban nem használta ki előnyeit, s nem érte el pogány eszményének magas röptét. De másfelől meg Johnson Károlyának kell előnyt adni Juvenalis Hannibálja felett, s be kell ismerni, hogy a mily elevenséggel és erővel sorolja elő Johnson az irodalmi élet nyomoruságait, az sokkal felette áll Juvenalisnak Demosthenes és Cicero sorsán való siránkozásánál.

Az emberi vágyak hiábavalóságának tulajdonjogaért Johnson csak tizenöt guineát kapott.

Néhány nappal e költemény közzététele után, szomorújátéka került színpadra, melyhez már több évvel azelőtt fogott volt. Növendéke Garrick Dávid, ki 1741-ben a goodman's fieldi alsórendű színpadon tűnt fel, s egyszerre az elsőrendű színjátszók közé emelkedett, majdnem szakadatlan sikeres évek után, immár a Drury Lane színház igazgatója volt. Közte és régi tanítója közt igen furcsa szives viszony állott

fenn. Eltaszító erővel hatottak egymásra, mégis erősen vonzódtak egymáshoz. A természet szerfölött különböző agyagból alkotta össze őket, s a körülmények teljesen kifejtették természeti sajátosságait mind a kettőnek. Garrick fejét a rohamos előmenetel megzavarta; míg a vége-hossza nélküli viszontagságtól Johnson kedélye megsavanyodott. Johnson magaszörű nagy emberhez nem illő irigységgel nézte a nyaralót, az ezüst- és porcellán-neműeket, a brüsseli szőnyeget, melyeket a kis mimikus nála okosabb emberek által irt dolgoknak arczjáték és taglejtés melletti ismételtetésével gyűjtögetett; míg Garricknek szerfelett érzékeny hiúsága csupa epévé lett, ha rágondolt, hogy míg az egész teremtett világ tapsolja, akkor egy mogorva cynikus embertől, kinek véleményét semmibe venni lehetetlen volt, holmi fanyar gunynyal telt elismerésnél alig várhatott egyebet. Mindazáltal a két lichfieldinek annyi régi közös emléke volt, és oly sok kérdésben értettek egyet, melyre nézve a főváros tenger népe ellenkezett velök, hogy bár a mestert gyakran felborsolta a tanítvány majomi szemtelensége, s viszont a tanítványt a mester medve gorombasága, azért barátok maradtak mindaddig, míg csak a halál szét nem választotta. Garrick most színrehozta *Irént*; épen elég változtatással, hogy a szerzőnek ne tessék, és még sem eléggel; hogy a közönségnek tessék. Hanem azért kevés zúgással, még több udvarias-sággal, végig hallgatták az öt felvonásos egyhangú

szavalatot. A kilenczedik előadás után levették a színről. Igazság szerint nem is színpadra való volt; sőt ha figyelemmel átolvassuk, még a szerzőhöz is alig találjuk méltónak. Legcsekélyebb fogalmával sem birt annak, milyennek kell a rímetlen versnek lennie. Ha *Az emberi vágyak hiábavalósága* verseinek minden második sorbeli végső szótagját megváltoztatnók, *Irén* verselésének hasonmását nyernők. A költő ennek dacára a tragédia estveli jövedelméből, s kiadói jogának átruházásáért 300 fontot hozott össze, a mi akkor nagy tiszteletdíj volt.

Irén színrehozatala után egy évre, rövid tanulmányorozatot kezdett kibocsátani Johnson, erkölcsről, életszabályokról és irodalomról. Ez a műfaj a *Tatler*, vagy inkább a *Spectator* kápráztató sikere következtében jött divatba. A kisebb írók tömege hasztalan kísérlette meg a versenyt Addisonnal. A *Lay Monastery*, a *Censor*, a *Freethinker*, a *Plain-Dealer*, a *Champion* s a többi hasonló fajta művek rövid ideig éltek. Egyik sem vívott ki állandó helyet irodalmunkban, s ma már legfeljebb különlegességek gyanánt találhatunk a könyvtárakban. Végre annyi hő törekvés kudarcza után Johnson próbált szerencsét, s a *Spectator* utolsó számának megjelenése után harminczhat évre megszületett a *Rambler* első száma, s a hirlap 1750. márcziusától 1752. márcziusáig egy kedden és szombaton sem maradt el.

A *Rambler* már kezdetben csudálatra ragadott

néhány kitünő embert. Alig hogy az ötödik szám megjelent, Richardson már egyen-, ha ugyan magasabb rangúnak nem ítélte a *Spectator*ral. Young és Hartley szintén melegen szóltak róla. Bubb Dodington, kinek számos hibái között lángész és tudomány elleni közönyt nem lehet szemére vetni, az íróval kívánt megismerkedni; s valószínűleg az ő jóakarató közbenjárására, mert ekkor Frigyes herczeg bizalmas tanácsadója volt, ő királyi fenségének két udvaroncza azon kegyes küldetéssel jelent meg a nyomdában, hogy a Leicester House számára két példányt rendeljen meg. Azonban a kezdeményezés úgy látszik hidegen fogadtatott. Johnson megelégette a nagyok pártfogását egész életére, s a Chesterfield ajtaja után többé senkién sem volt kedve nyitogatni.

A közönség a *Ramblert* eleinte hidegen fogadta. Habár egyes szám ára két penny volt, mégsem igen kelt el több ötszáznál. Természetesen a haszon is kicsiny volt. De a mint a röpke lapok összegyűjtve újra kiadattak, népszerűekké váltak. A szerző megérte, hogy tisztán Angolországban tizenháromezer példányban terjedt el. A skót és ír piacok számára külön kiadást rendeztek. Irályát sokan tökéletesnek, és pedig oly feltétlen tökéletességűnek találták, hogy némely tanulmányában még tőle magától is lehetetlenségnek tartottak valami javítást. Viszont mások, szintén számosan és hevesen, az angol nyelv tisztaságának megrontásával vádolták. A legjobb

bírálok beismerték, hogy nyelvezete egyhangú, s szembetűnlőeg mesterkelt, sőt helylyel-közzel az izetlenségig dagályos; de méltatták erkölcs és ételszabályokra vonatkozó megfigyelését, nyelvének kivétel nélküli szabatos, gyakran ragyogó voltát, imitt-amott a komolyabb helyeknek nyomatékos és nagyszerű ékesszólását, s végre a könnyebb daraboknak ünnepélyes s mégis kellemes humorát. Az Addison és Johnson közötti elsőbbségi kérdésben, melyről hetven évvel ezelőtt oly sokat vitatkoztak, az utókor hozta meg az ítéletet, mely ellen nincs felebbezés. *Sir Roger*-t, káplánját és pinczemesterét, *Will Wimble*-t, és *Will Honeycomb*-ot, *Mirza vízióját*, *A visszavonult polgár hírlapját*, *Everlastiug Club*-ot, *Dunmow Flischet*, *Hilpah* és *Shahun szerelmét*, *A tőzsdei látogatást* és az *Apátsági látogatást* mindenki ismeri, míg ellenben sok magas műveltségű férfi és nő már a *Squire Bluster* és *Mrs. Busynek Quisquilius* és *Venustulusnak*, az *Ész és Tudomány* allégoriájának, *Egy padlásszoba forradalmi krónikájának*, *Aningit* és *Apit szomorú sorsának* hírét sem hallotta.

Az utolsó *Ramblert* szomorú, borús órában írta. Johnsonné életéről az orvosok lemondottak. Harmadnapra meg is halt. Elhúnyta majd összezúzta a férj szívét. Sokan meglepetve nézték e lángelméjű és tudós férfit, a hogy örökös zaklatásban görnyedve, megvont magától minden kényelmet, csak azért, hogy egy együgyű, negédes

vén asszonyt bőségben úsztasson, melyet az vajmi csekély elismerésre méltatott. De hát minden szerelme csak abban öszpontosult. Se fi, se nőtestvére nem volt; se fia, se leánya. Az ő szemében az olyan szép volt, mint a Gunningok, olyan szellemes, mint Lady Mary. Műveire vonatkozó nézete több fontossággal bírt előtte, mint az egész Drury Lane színház földszíntjének szava, vagy a *Mouthly Review* ítélete. Életének legnehezebb küzdelmei között is az a remény volt legfőbb élte-tője, vajha élvezhetné azt a hírt és jövedelmet, melyekre *Szótára* után számított. Midőn meghalt, az utczák tömérdek tömkelegében, a hol nyolczszáz-ezer ember hemzsegett, egyedül maradt. De végre is neki kellett gyürkőzni, a mint kifejezte, ha kelletlenül is, a dolognak. S három fáradságos év után a *Szótár* elkészült.

Általános hit volt, hogy a nagy mű annak az ékesszóló, művelt, nemes férfiúnak fog ajánlatni, kihez az *Előrajz* is intézve volt. Az, jól ismerve az ilyen bók értékét, midőn a közzététel ideje közeledett, odaadó, egyszersmind gyöngéd és jól kiszámított szivesség fitogtatásával igyekezett kiengesztelni az oly kiméletlenül megsértett büszkeséget. A *Rambler* megszűnte óta, valami *Világ* nevű lap szolgált szórakoztatására a városnak, melyet sok magas rangú és felkapott ember támogatott. A *Világ* két egymás utáni számában, bámulatos ügyességgel, hogy új szólammal éljünk, nagy szelet csapott a *Szótár*nak. Johnson

iratait hévvel magasztalta. Javasolta, hogy nyelvünk felett dictátori, sőt pápai tekintélyvel ruháztassék fel, s a szóértelmezés és helyesírás tekintetében, döntvénye végérvényűnek fogadtassék el. Két folióját — úgymond — okvetlenül meg kell venni mindenkinek, kinek tehetsége van hozzá. Nem sokára kiderült, hogy a czikkeket Chesterfield írta. De Johnson jogos neheztelését nem lehetett ilyen úton kiengesztelni. Egy eszmeileg és nyelvileg különös erélylyel és méltósággal írott nyilatkozatban visszautasítá pártfogójának elkésett előzékenységét, s a *Szótár* ajánlat nélkül jelent meg. A szerző előszavában himezés nélkül ki nyilvánítá, hogy semmit sem köszön a nagyoknak; s a sok nehézséget, melylyel küzdenie kellett, oly erőteljesen és hatásosan festette, hogy egyik legügyesebb, s legacсарkodóbb ellensége, Horne Tooke, sohasem olvashatta ezt a tételt könnyezetlen.

A közönség ez alkalommal teljes igazságot szolgáltatott Johnsonnak, s talán többet is igazságnál. A legjobb szótáríró teljesen meg lehet elégedve, ha a világ hideg elismeréssel fogadja művét. De Johnson *Szótárát* akkora lelkesedéssel üdvözölték, melyhez foghatót hasonszerű munka még sohasem idézett elő. Igaz is, hogy ez volt az első szótár, melyet élvezettel lehetett olvasni. A meghatározások oly éles gondolkodásra s nyelvismeretre mutatnak; a költőkből, papokból és bölcsészekből vett idézetek oly ügyességgel vannak

összeválogatva, hogy egy üres órát mindig szívesen el lehet a lapozgatással tölteni. A könyv hibái jobbára egy nagy hibába olvadnak össze. Johnson szerencsétlen etymolog volt. A teuton nyelvekből, az angolon kívül, keveset, vagy semmit sem tudott, s a hogy ezen írt, az igazán alig volt teuton nyelv, úgy hogy feltétlenül Junius és Skinnerre volt utalva.

A *Szótár*, ámbár Johnsont híressé tette, pénzbelileg mivel sem gyarapította. Az ezerötszáz guineát, melyben a könyvárusokkal megegyezett, előlegekként felszededgette és elköltötte, mielőtt az utolsó íveket kibocsátották volna a nyomdából. Fájdalommal kell megemlíteni, hogy a nagyszabású mű közzétételét követő évben kétszer volt letartóztatva, s az adósok börtönébe hurczolva; s kétszer volt szabadságáért lekötelve jeles barátjának, Richardsonnak. A férfiú, ki a legmagasabb tekintély az angol nyelv dictátoraként üdvözölt ünnepélyesen, arra szorult, hogy szakadatlan tüslődés árán szerezzék meg kenyerét. Szótárát megrövidítette. Tervbe vett egy Shakspearekiadást, előfizetés útján. Sok előfizető be is küldte a pénzt, de a vállalatot szája íze ellen valónak találván, csakhamar vonzóbb munkához látott. Cikkeit egy új havi folyóirathoz, a *Literary Magazine*hez küldözgette. Ezek közül egy néhány nagyon érdekes volt, sőt közöttök volt legjobb munkája is, mit csak valaha írt, egy mind okoskodásánál, mind satirikus élcelődésénél fogva

mestermű, t. i. bírálata Jenynsnek a *Rosz termé-
szete és eredete* című művéről.

1758 tavaszára kelvén, *The Idler* című tanul-
mánycsoport elsejével állott elő Johnson. A so-
rozat két éven keresztül húzódott, s hetenként
jelent meg. Mohón olvasták; el volt terjedve
széltire, s míg eredeti alakjában szemtelenül meg-
lopták, kötetekbe összegyűjtve szintén nagy ke-
lendőségnek örvendett. Az *Idlert* úgy lehet
tékinteni, mint a *Rambler* második részét; s bár
az első résznél valamivel élénkebb, de valamivel
gyengébb is.

Míg Johnson az *Idlerrel* ügyes-bajoskodott,
kilenczven éves anyja Lichfieldben meghalt. Rég
időtől fogva nem látta, de azért még sem mulasz-
totta el bőségesen gondoskodni csekély keresmé-
nyéből kényelméről. Hogy a temetkezési költséget
előállítsa, s azt az adósságot is kifizesse, mi utána
maradt, hét nap alatt írt meg egy könyvecskét,
melynek kéziratát a nélkül küldte nyomdába,
hogy csak át is olvasta volna. Kiadásáért száz
fontot fizettek; s a vevőknek nagy okuk volt meg-
elégedni a vásárral, mert a könyv a *Rasselas*
volt.

A *Rasselas* nagy sikert aratott, ámbár olyan
hölgyeknek, mint Miss Lydia Languish, fájdal-
masan kellett csálódniok, midőn látták, hogy a
kölesönkönyvtárbeli új könyv alig egyéb, szer-
zőnek kedvencz tárgyáról, az emberi vágyak
hiábavalóságáról írott értekezésnél; hogy az

abyssiniai fejedelemnek nem volt ágyasa, a fejedelemnőnek szeretője; s hogy a történet a hőst és hősnőt tulajdonképen csak ott tette le, a hol felvette. Az írásmód is sok heves vitának volt kitéve. A *Mouthly Review* és a *Critical Review* pártra szakadtak. Sok olvasó fitogtató vaskalaposnak mondotta az írót, a ki, a hol lehetett, két szótagú szó helyett mindig hat szótagút használt, s egy szolgálóval sem meséltethette el kalandjait, a nélkül, hogy minden nevet másik névvel, minden jelzöt másik jelzővel ne egyensúlyozott volna. Viszont mások nem kevesebb lelkesedettséggel és gyönyörrel, a sok szabatosan kifejezett és fényesen kifejtett, nyomatékos gondolatra hivatkoztak. És Johnson mindkettőre rászolgált, megrovásra és dicséretre is.

A *Rasselas* alapeszméjéről keveset szólt a kritika; holott mint látszik, annak hibái felhívhatták volna a szigorú birálatot. Johnson gyakran gáncsolta Shakspere-t azért, mert nem törődött az idő- és helyszerűséggel, s egyik kornak vagy nemzetnek szokásait, nézeteit rátukmálta a másikra. Pedig Shaksper-e ebben a tekintetben mivel sem követett el súlyosabb hibát Johnsonnál. *Rasselas* és *Imlacot*, *Nekayaht* és *Pekuaht* p. o. nyilván tizennyolczadik századbéli abyssiniaiaknak kell gondolni, mert az *Imlac* feltüntette Európa, tizennyolczadik századbéli Európa; ennek daczára a *Boldog Völgy* lakói a *Newton*-tól felfedezett nehézkedési törvényről egész otthonossággal be-

szélnek, holott az a XVIII. századig még Cambridgeben sem volt teljesen elismerve. Milyen töröl metszett abyssiniai társaságot lehetett volna neki Bruce utazásaiból tanulni! De Johnson nem elégedve meg azzal, hogy e mosdatlan vad, írni olvasni nem tudó népet, mely az eleven tehénből lemetszett nyers hussal tömte magát, magához és barátjához Burkehez hasonló ékes beszédű, felvilágosodott philosophokká, s Mrs. Lennox és Mrs. Sheridanhez hasonló magas műveltségű úrhölgyekké változtatta: az egész angol családi rendszert átköltöztette Egyiptomba. A háremek, s a sok nejjőség országába, olyan országba, hol a nők láthatlanul mennek férjhez, a mi báltermeink kaczeróságát és féltékenységét, vezette be. Oly országban, hol az elválás korlátlanul meg van engedve, a házasságról úgy beszél, mint feloldhatatlan kötelekről. «Egy fiatal ember találkozik egy leánynyal véletlenül, vagy összehozzák őket csellel; egymásra pillantanak, kölcsönösen udvariaskodnak, haza mennek, és egymásról álmodoznak. «Így szokott — mond Rasselas — létrejönni a házasság.» Lehet, hogy így szokott volt, vagy így jön létre ma is Londonban, de Kairóban semmi esetre sem. Oly írónak, ki ily hibákat követ el, nem járja megróni a költőt, mert ez Hectort Aristotelesből idézteti, s Julio Romanót úgy tünteti fel, mintha a delphii jósszék korában élt volna.

Ilyen bajoskodások között érte meg Johnson az 1762-ik évet. Ebben az évben nagy változás

állott be helyzetében. Ő t. i. az uralkodó családnak gyermekségétől fogva ellensége volt. Elfogult jakabpártiságát nem is igen palástolta sem műveiben, sem beszédében. A whig pártról szokatlan izléstelenséggel és belátás nélkül, még tömör és gonddal készült *Szótárába* is keserű és gyalázó észrevételeket szőtt be. A fogyasztási adót, a whig pénzügyminiszterek kedvencz segélyforrását, gyűlöletes adónak tüntette fel. A fogyasztási adótiszteket pedig oly durva hangon csufolta ki, hogy azok bevádolását komoly fontolóra vették. A Kis Pecsétőr-nevezetnél csak ügygyel-bajjal tarthatták vissza, hogy azt, mint a «hitehagyott» szó értelmének mintaképét ne mutassa be. A nyugdíjat úgy határozta meg, hogy az oly fizetés, melyet állami zsoldosnak honárulásért adnak; a nyugdíjast, hogy a bérért elszegődött, urának engedelmeskedő államszolga. Hihetetlen, hogy ilyen meghatározások írója maga is kegydíjas legyen. De ez a csodák kora volt. III. György lépett a trónra, és míg néhány hó alatt régi barátainak egy részét elidegenítette, addig háza régi ellenségeit jórésben megnyerte. A city zenebonáskodó lett. Oxford hű érzelmű. Cavendishék, Bentinckék duzzogtak. Somersetéek, Wyndhamék kézcsókra siettek. A főkincstárnok ezalatt Lord Bute lett, a ki torý volt, s a kinek a Johnson torýsága épen kapóra jött. Bute vágyott rá, hogy a tudósok pártfogójának tartsák; Johnson pedig a tudósok egyik legkitűnőbbike, egyszersmind legszegényebbike volt

Európában. Kegyesen háromszáz font kegydíjat ajánlott fel neki, ő pedig azt egy kis habozás után elfogadta.

Ez a körülmény forduló pont lett Johnson egész életében. Ez volt az első alkalom gyermekségétől idáig, a mikor nem érezte a mindennapi serkentő gondokat a mindennapi munkára. Harmincz évi gyötrődés és hányatás után most lett neki szabad, hogy átadhassa testét a tétlenségnek; délutáni két óráig henyélhessen az ágyban, s hajnali négyig beszélgethessen fenn a nélkül, hogy a nyomdaördögtől vagy a sheriffi tisztviselőtől kelljen félnie.

Egy terhes feladat végrehajtásával azonban még adós volt. Tervezett Shakspeare-kiadására ugyanis számos aláírást kapott, sőt néhány éven át e pénzből élt is, és így pirulás nélkül tovább nem halaszthatta, hogy szerződésbeli kötelezettségének eleget ne tegyen. Barátai több ízben sarkalták, lásson munkához s ő mindannyiszor fel is tette magában, hogy utána lát, de úgy intelmök, mint önnön elhatározása ellenére; bóról-hóra, évről-évre nem tett semmit. Imádkozott a restség ellen. Valahányszor urvacsorát vett, mindannyiszor megfogadta, hogy sem el nem henyéli, sem el nem fecsérli ezután az időt; de a varázslat, mely fogva tartotta, imának is, urvacsorának is ellenállott. E korbeli magánjegyzetei telvék önmaga elleni szemrehányással. «Fásultságomban, írja 1764 husvét estvéjén,

mind jobban jobban eltunyultam. Sajátságos fedékenység fogott el, úgy hogy azt se tudom, mi történt az utolsó időben.» A következő 1765 husvétja is csak ebben az állapotban találja. «Időm, írja, kárbaveszett; úgy tűnik fel mint álom, mely után nem marad semmi. Emlékezetem összezavarodik; s meg nem foghatom, miként múlnak el tőlem a napok.» Szerencse volt becsületére; hogy a bűbáj, mely rabjává tette, ha nem is szelid, vagy barátságos kéztől, de végre eloszlott. Elég gyenge volt ugyanis, valami Cock Laneben létező kísértetről szóló mesét komoly figyelemre méltatni; s egyszer egy szép reggelen néhány barátjával elment a clerkenwelli Szent-János templomba, hogy ott a zavarba hozott szellemet közlésre bírja. A szellem azonban minden ünnepélyes rimánkodás ellenére makacsul hallgatott, míg végre kisült, hogy egy tizenegy éves csintalan leány űzött bolondot tréfából a sok philosophussal. Erre a tehetségében elbizakodott, népszerűségtől ittas, s a pártszellemtől nekihevíült Churchill, csúfra kiszemelve néhány hírneves embert és tory politikust, a Cock lanei kísértetet három énekben megénekelte, s kérdőre vonta gúnyneven Johnson Pomposot, hol van az a búsásan megfizetett könyv, melylyel oly régóta kecségtet s egyenesen csalással vádolta a nagy moralistát. A rettenetes szó hatott, s 1765 októberében, kilencz évi halogatás után Shakspere új kiadása világot látott.

A könyv közzététele megmenté Johnson tisz-

tes jellemét, de értelmi és tudományos hírnevéhez nem járult semmivel. Az előszó, habár sok jó van benne, nem a legjobban sikerült. A legértékesebb megjegyzések azok, midőn alkalma nyílik bemutatni, mily figyelmesen észlelte meg évek során át az emberi életet, s az emberi természetet. Legszólóbb példa erre Polonius jellemének magyarázata. Annyi jót még Wilhelm Meister csudálatot érdemlő Hamlet vizsgálódásában sem lehet találni. Hanem a dicséretnek ezzel vége. Gyatrább, semmit erőbb kiadásra egy nagy remekírónak sem lehet hivatkozni könnyű szerrel. Az olvasó lapot lap után, darabot darab után elforgathat a nélkül, hogy valahol csak egyetlenegy sikerült hozzávetőleges javításra, vagy egyetlenegy találó és kielégítő magyarázatra is akadna, mely a korábbi magyarázókat feleslegessé tenné. Johnson *Előrajzában* úgy hirdette, hogy ő azért különösen avatott a kitézött feladatra, mivel szótáríró lévén, inkább utalva volt az angol nyelv bővebb áttekintésére, mint elődei. Hogy irodalmunkban széles ismeretkörrel bírt, az elvitázhatlan. De fájdalom, annak azt a fontos részét, melyet egy Shakspere kiadónak különösen ismernie kell, egészen elhanyagolta. A nemleges állítás veszedelmes dolog. És még is állítani merjük, hogy az *Angol Szótár* két folió kötetében Shaksperen és Ben Jonsonon kívül egyetlen egy idézet sincs Erzsébet korabeli drámaírókból. Sőt a Benből vett idézet is kevés. Pedig Johnson könnyen, ne-

hány hónap alatt, alaposan megismerkedhetett volna valamennyi régi színművel. De úgy látszik sohasem jutott eszébe, hogy vállalatához ilyen előkészültség szükséges. Daczára, hogy bizonyosan óriás képtelenségnek tartotta volna, ha valaki Aeschylus és Euripides műveinek ismerete nélkül Sophoklos kiadásába bocsátkozik, ő mégis mert Shaksperrel nyilvánosság elé lépni a nélkül, hogy valaha életében, a mennyire legalább kideríthető, csak egy jelenetet is olvasott volna Massinger, Ford, Decker, Webster, Marlow, Beaumont, vagy Flescherből. Becsmérlői lármát csaptak, kigyót, békát rákiáltottak, míg legjobb emberei, tisztelői csak sovány dicsérettel szólhattak a magyarázó tiszt ilynemű betöltéséről. No de legalább megszabadult egy adósságtól, mely oly régóta nyomta lelkét, s visszamerülhetett a tétlenségbe, melyből a gúny fulánkja felriasztotta. Ettől fogva jó darabig kivívott babérain pihent. Az oxfordi egyetem tudori ranggal, a királyi főiskola tanársággal, a király pedig látogatásával tisztelte meg, mely alkalommal ő felsége legkegyelmesebben kifejezte reményét, hogy ily kitűnő író nem fogja abba hagyni az írást. Ennek ellenére az 1765 és 1775-iki évek között Johnson csupán két vagy három politikai röpiratot tett közzé, melyek közül a leg-hosszabbat is megírhatta negyvennyolcz óra alatt, ha úgy dolgozott, mint *Savage életén* vagy *Rasselas*on.

... Mindazáltal ha tolla rest is, de nyelve tevé-

keny volt. A befolyás, melyet társas érintkezésével környezetére, sőt az egész irodalmi világra gyakorolt, példa nélküli. Társalgási képessége a szó szoros értelmében magas színvonalon állt. Erős értelem, gyors belátó képesség, ész, humor, mérhetetlen irodalmi és életismeret, s az érdekes adomáknak végnélküli gyűjteménye állt rendelkezésére. Stílusát tekintve, sokkal jobban beszélt, mint írt. Minden mondat, melyet ajkán kiejtett, szerkezetileg oly hibátlan volt, mint a *Rambler* legcsiszoltabb körmondata. De beszédében semmi fitogtató triasok nem voltak, s az «osity» és «ation» végzetű szavak aránylagos kelletén alig ment túl. Egyszerűség volt az egész, könnyed és élénk. Rövid, fontos, talpraesett szólamait hatalmas hanggal, helyes és erélyes nyomatékkal ejtette ki, s a hatást roppant természetnek rengése, asthmaticus zihálása és tikogása, melyek között ékes szavai eldörögtek, még inkább növelték mint csökkentették. A restség, mely íróasztalát kellettenné tette, épen nem tartóztatta vissza az élőszóval való oktatástól és szórakozástól. Izlésről, tudományról, s casuistikus dolgokról vitázni, szabatosan és hathatósan, úgy hogy egy szó változtatás nélkül kinyomatható lett volna, neki nem nehezére, hanem gyönyörűségére esett. Akkor volt elemében, úgymond, ha egymásra rakott lábakkal kibeszélhette magát. A ki valami tárgyat felvetett, az előtt készséggel kitárta lelkét akárki lett legyen: utitárs a postakocsin, vagy asztalánál ülő

egyéniség a vendéglőben. De társalgása sehol sem volt oly szikrázó és lebilincselő, mint azon néhány barát társaságában, kik tehetségök és tudományoknál fogva képesek voltak, a mint egy alkalommal kifejezte, minden kidobott golyóját viszonzni. Ezek közül néhányan 1764-ben kört alakítottak, mely a tudományos világban lassanként rettenetes hatalommá vált. E conclavenak új könyvekre kimondott ítélete nyomban tudomására jutott egész Londonnak, s elegendő volt, hogy egy nap alatt az egész kiadás elkeljen, vagy a dobozkészítők és pástétomsütők használatára kárhoztattassék. S ebben semmi különöst sem találunk, ha fontolóra vesszük, mi nagy és különféle észtehetség és képzettség csoportosult össze ebben a kis baráti körben. Goldsmith képviselte a költészetet, s a könnyebb fajta irodalmat, Reynolds a művészetet, Burke a politikai ékesszólást, és politikai bölceletet. Ott volt továbbá Gibbon, a kor legnagyobb történetírója és Jones legnagyobb nyelvésze. Garrick pedig kimeríthetetlen tréfáival, hasonlíthatatlan arcjátékával, s a színi hatás tökélyre vitt tudományával jelent meg az összejöveteleken. A törzslátogatók közt két magas születésű és műveltségű gentleman is szerepelt, kiket a barátság szorosán egybefűzött ugyan, de jellemökkel, szokásukkal annál távolabb álltak egymástól; Bennet Langton, ki a görög irodalomban tájékozottsága, orthodox nézetei, s szent élete által tűnt ki; és Topham Beauclerk, a ki

szerelmi kalandjairól, a víg élet ismeretéről, kényes izléséről és gunyoros élczeiről lett híressé. Ilyen társaságon uralkodni nem könnyű dolog volt. S e társaságon Johnson mégis uralkodott. A fensőséget ugyan Burke is vitathatta volna, s az előtt a többiek kénytelenek lettek volna meghajolni; de Burke, noha általában nem volt felette türelmes hallgató, Johnson jelenlétében beérte a második szereppel: és így a kör, bár oly sok kitűnő emberből állott, Johnson clubja népszerű elnevezéssel neveztetik máig is.

A híres testület tagjai közt volt egy egyén, kinek a kör hirneves voltát nagy részben köszönheti, de kit a testvérek mégis kicsire néztek, úgy hogy még helyet is csak nagy nehezen nyerhetett közöttök. Ez egy fiatal skót jogász Boswell Jakab volt, tekintélyes névnek és szép vagyonnak örököse. Boswellnek piperkőcz, unalmas, satnya, hiú, tolakodó, kíváncsi, fecsegő voltát mindenki feledte, ha megismerte. Hogy üres gondolkodó, szellemtelen, humor nélküli, beszélni nem tudó ember lehetett, iratai bizonyítják. És iratait mégis csak úgy olvassák a Mississipin túl, mint a Southern Cross alatt, s fogják is olvasni valószínűleg mindaddig, míg az angol akár mint élő, akár mint holt nyelv létezni meg nem szűnik. A természet rabléleknek és bálványimádónak teremtette. Szelleme azokhoz a kúszó növényekhez hasonlított, melyeket a fűvészek élösdieknek

neveznek, s melyek csak úgy élhetnek, ha a törzsbe ragaszkodva az erősebb növények nedvét szívhatják. Neki is valakibe kellett kapaszkodnia. Midőn Wilkesbe kapaszkodott a legdühösebb hazafi lett, midőn Witfieldbe, a legnagyobb szájú mezei hitszónok a kálvinista methodisták között. Egy szerencsés órában Johnsonba csimpajkozott. A barátság, úgy látszott, nem fog beválni, mivel Johnson már korán balítélettel volt eltelve Boswell hazája iránt. A Johnsonféle erős érzelmiségű és izgékony kedélyű emberre boszantó volt a Boswell buta önzése és hizelgése, akár a folytonos légydongás. Johnson ki nem állhatta a kérdezgetőzést és Boswell örökös faggatózásból állott mindenféléről; néha még olyan kérdéseket is felvetett: «Mit csinálna Sir, ha valami babával zárnák össze egy városban?» Johnson bornemissza volt; Boswell borivó, sőt kicsi híján, hogy nem iszákos. Ilyen czimboraságban lehetetlen volt tökéletes egyetértés. S valóban a nagy ember néhányszor annyira kijött sodrából, hogy még olyat is mondott, a miért a kis ember órahosszáig orrolt. A csete-paténak azonban hamar vége lett. A tanítvány húsz éven keresztül nem szűnt meg imádni mesterét, s a mester húsz éven keresztül nem szűnt meg szidni, fitymálni és szeretni a tanítványt. A két barát rendszeren nagy távolságra lakott egymástól. Boswellnek az edinburghi országházban volt foglalkozása, s csak alkalmilag látogathatott el Londonba. Látogatásai közben

legfőbb teendője volt megvigyázni Johnsont, ki-
puhatolni szokásait, s olyan tárgyra terelni a be-
szélgetést, melyről az valószínűleg figyelemreméltót
fog mondani, s az ily mondásokkal apró részle-
tekig megtölteni negyedretű jegyzőkönyvét. Ilyen-
képen gyűlt össze az az anyag, melyből később a
világ legérdekesebb életrajza készült.

Johnson a kör létesülése után nem sokára oly
ismeretséget kötött, mely a Boswellel való ismeret-
ségnél, hírnevére ugyan kevésbé, de sorsára nézve
annál fontosabb volt. Thrale Henrik egy igen
józan és művelt felfogású, szigorú elvű és liberalis
szellemű, nagyon gazdag serfőző, feleségül vett
egy ügyes, jó szívű, megnyerő, hiú, ürge me-
nyecskét, a ki örökösen olyat tett vagy mondott,
a mi tulajdonképen nem járta, de a ki akármit
tett vagy mondott, mindig kedves volt. Thraleék
1765-ben ismerkedtek meg Johnsonnal, s az is-
meretség gyorsan barátsággá érlelődött. A szik-
rázó társalgás bámulatba ejtette, s elbájolta őket.
Hizelgett nekik, hogy ily nagyhírű férfiúra akad-
tak, s ez elibe tette házukat valamennyi londoni
háznak. Különösségei, melyek művelt társaságban
alkalmatlanná tették; taglejtése, rángatózása, bö-
föge, mormogása; a szokatlan mód, melylyel
kabátját felöltötte; a falánk mohóság, a hogy
ebédjét falta; melancholicus rohamai, haragos
kitörései; gyakori durvasága, olykor-olykor vad-
sága, új barátai előtt még növelték érdekességét.
Mert ezek a dolgok oly életnek hátrahagyott adáz.

nyomai voltak, mely nem egyéb volt, mint kórral és balsorssal folytatott hosszú küzdelem. Ilyen ferdeségek hétköznapi, eladó íróban csupán izetlenséget szültek volna. De lángeszű, tudományos és erényes férfinál a csodálat és becsülés mellett száználmas hatást keltettek. Johnson nem sokára, barátja southwarki serfőzőjében lakással, streatham commoni nyaralójában pedig még kellemebb lakosztálylyal rendelkezett. Ezeken a helyeken töltötte az év nagy részét; s e lakásokat igazán nagyszerűeknek és fényűzőeknek lehetett mondani, ha azokkal az odúkkal hasonlítjuk össze, hol közönségesen lakott volt. De legfőbb gyönyöre abyssiniai meséjének csillagásza szerint: «a női barátság elbájoló eleganciájából» fakadt. Most ingerkedett vele, majd kiengesztelte, becézgette Thralenét, s ha néha lármájával ki is hozta sodrából, busás elégtételt adott, midőn angyali nyájas kedélylyel dorgálását végig hallgatta. Testi és lelki szenvedésében leggyöngédebb dajkája volt. Nem volt jó pénzen megszerezhető kényelem, asszonyi észszel kigondolható, s asszonyi kéztől végrehajtható leleményesség, mely a beteg szobájából hiányzott volna. Ezt az előzékenységet Johnson az atyai indulat szeplőtelen szeretetével hálálta meg, s oly gyöngéd udvariassággal zománcozta be, hogy annak minden esetlensége mellett is hizelgőbbnek kellett lennie a buta tömeg tisztelőténél, mely a most már elavult Buck és Macaroni neveken ujjongott. Johnson, életének végső

feléből körülbelől tizenhat évet töltött Thraleék házában. A családot elkíserte egynéhányszor Bathbe, úgyszintén Brigthonba; egyszer Walesbe, egyszer Párisba. De ugyan ez időben a Fleet-utcza északi részén neki is volt háza, egy szűk, sötét udvarban. A padlásszobában volt a könyvtár, egy terjedelmes, vegyes porlepte könyvgyűjtemény, átabotában. Az alsóbb emeleten pedig úgy néhányszor, de csak nagy ritkán, barátjait szokta megvendégelni egyszerű ebéddel, mint borju péstétommal, bárányczombbal, spenóttal és rizspuddinggal. A lakás hosszas távolléte alatt sem volt lakatlan. A lakók rendkívülibb társaságának, kik valaha csak összekerülhettek, szolgált otthonúl. A telep fejévé Johnson az öreg Williamot tette, kit erre főkép az ajánlott, hogy vak is volt, szegény is volt. Azonban Williamsné dohogása és szemrehányása ellenére, másik elesett nőnek, Desmuolinsnének is adott menhelyet Johnson, kinek családját évekkal azelőtt, még Staffordshireből ismerte. Sőt Desmoulinzné lánya számára is akadt hely, egy másik éhhaló leányzóval együtt, kit közönségesen Miss Carmichaelnek híttak, de kit nemeselmű házigazdája Marcsának szólított. Végre az öreg kuruzsló Levett doktor egészítette ki ezt a különös seregletet, ki egy darab száraz kenyérért, egy falat szalonnáért, s egy kis borovicskáért, vagy néha napján néhány krajczár tiszteletdíjért kotyfolt valamit, vagy vagdalta az eret a szénhordozókon és bérko-

csisokon. Ezek az istenadta teremtések örökös hadilábon álltak egymással, s Johnson szerencsen szolgájával, Frankkal. Olykor-olykor a szolgáról az úrra is rákerítették az ellenségeskedést; lár-máztak miért nem tart számokra jobb asztalt, s addig veszekedtek, duruzsoltak, míg végre jö-tevőjük örült, ha menekülhetett előlük Strea-thambe, vagy Mitre Tavernbe. Mind a mellett Johnson, ki a leggögösebb és legingerlekenyebb emberek közé tartozott; ki egy pénzére büszke könyvkereskedővel, vagy egy nemes és hatalmas pártfogóval szemben, minden csekélységért kész volt rögtön a megtorlásra, nagyobb türelemmel viselte e koldus nép kihívó sértegetéseit, kiknek pedig az ő jószívűsége nélkül dologházba kellett volna menniök, mint azokat a bántalmakat, melyekért Osborne-t földhöz verte, s Chesterfielddel daczolt. Williamsné és Desmoulinsné, Marcsa és Levett évről-évre kínozták szakadatlan, de azért a nyakán élődtek folyton.

Johnsonnak imént vázolt életpályáját, hatvan-égy éves korában fontos esemény zavarta meg. Még régebben olvasott volt valami ismertetést a Hebridákról, és szerfelett érdekelte a tudat, hogy tőle nem messze olyan föld van, hol még egészen középkori műveletlen, egyszerű néptörzs él. A vágy, teljes ízében megismerkedni egy ily, előtte egészen ismeretlen társadalmi állapottal, sok fejtörést okozott neki. Még sem volt valószínű, hogy kíváncsisága erőt vehessen megrögzött lomhaságán, s a londoni

füst, sár és zaj iránti szeretetén, kivált midőn Boswell sem szutyongatta a kalandos vállalatra, s nem akart fegyvernöke lenni. De végre is 1773 augusztusban átvágott a felvidéken, s merészen nekirontott — mint akkor a legtöbb angol képzelte — a félelmetes és veszélyes rengetegnek. Miután körülbelül két hónapig bolyongott a celták földjén, most otromba hajókon, melyek az esőtől sem óvták, majd tömzsi bozontos ponylovakon, melyek terhököt is alig bírták: új képzetekkel és új elméletekkel meggazdagodva tért vissza régi fészkébe. A következő évet élményei írásba foglalásával töltötte, s midőn az 1775 év elején *Utazás a Hebridákon* cím alatt nyilvánosság elé bocsátotta, néhány héten át minden irodalom iránt érdeklődő társaságban az volt a beszéd főtárgya. A könyv még ma is élvezetes olvasmány. Elbeszélése mulattató, vizsgálódása akár hibás, akár nem, mindig éleselmű, és stílusa túlságos merevsége és cziczomái mellett is folyékonyabb és bájosabb korábbi iratainál. Sőt a skótok elleni ferde nézete is mindinkább tréfás színre vált, s a mi még a régi érzületből fenmaradt, végkép elmosódott a szives és tiszteletteljes vendégszeretettől, melylyel Skótországbán mindenütt fogadták. Azt, hogy a presbyteri alkotmányt és szertartást felmagasztalja, tőle az oxfordi torytól természetesen várni nem lehetett; valamint azt sem, hogy angolországi kerítésekhez és ligetekhez szokott szemét a berwickshirei és east-lothiani

kopárság lebilincselje. Ezt nem tekintve, bírálának hangja nem volt barátságtalan. A legfelvilágosodottabb skótoknak, élükön Lord Mansfielddel, tetszett. Mindazáltal néhány buta és tudatlan skót mégis haragba jött a sok dicséret közé került egy kis émelygős igazságon, s gúnyiratokban támadták meg mint országuk ellenségét, holott ez iratok százszor tisztességtelenebbek voltak hazájokra, mint mindaz, a mit Johnson valaha mondott vagy írt. Hirlapi közleményeket, folyóiratbeli cikkeket, hat pennyi gúnyiratokat, s öt shillinges könyveket eresztgettek meg ellene. Egy irkász csipás szeműségét gúnyolta ki; másik mert kegydíjas, míg a harmadik azt híresztelte, hogy a doktor egyik nagybátya feloniáért el volt ítélve Skócziában, s oda lyukadt ki, hogy lett volna ez országban olyan fa, mely megbírt volna még egy angolt. Macpherson, kinek *Fingal*járól az *Utazás*ban bebizonyította, hogy szemtelen hamisítás, azzal fenyegetőzött, hogy bottal fog elégtételt venni. A fenyegetésnek az a következménye lett, hogy Johnson a legmegvetőbb szavakkal ismételte a hamisítás vádját, s egy darabig fütykössel járt, mely, ha a csaló elég okos nem lett volna a találkát kerülni, bizonyosan nyaka közé zuhogott volna, hogy saját epikus költeményének fellengős szavaival éljünk: «mint a kalapács a kohó vörös gyermekére».

Egyéb támadásokat Johnson figyelembe sem vett. Régi elhatározás volt nála: vitába sohasem

ereszkedni, s elhatározása mellett meg is maradt állhatatosan, a mi annál rendkívülibb, mert úgy értelmi, mint erkölcsi tekintetben vitatkozni szerető ember volt. Beszédközben különösen heves, éles és nyakas ellenfél volt. Ha a jó érvekből kifogyott, álokoskodáshoz folyamodott, s ha a szóharcznak neki melegedett, a gúny és sértés kiméletlen fegyveréhez nyult. Hanem a mint tollát kezébe vette, úgy tetszett: egész jelleme megváltozott. Száz rossz író tüntette fel hamis, vagy kicsinylő színben, de száz közül egy sem dicsekedhetett, hogy méltónak találtatott volna czáfolatra, vagy visszatorlásra. A Kenrickek, Campbellek, Mac-Nicolok és Hendersonok mindent elkövettek, hogy kivegyék béketűréséből, remélve, hátha feleletre méltatja őket; de az olvasó hiába keres nála czélzást akár Kenrickre, akár Campbellre, akár Mac Nicolra, akár Hendersonra. Egy skót férfiú a skót tudományosság hírnevének megvédésétől indítatva, utálatos latin hexameterben hívta fel a harczra

«Maxime, si tu vis, cupio contendere secum.»

De Johnson figyelembe sem vette a kihívást. Úgy a saját észleletéből, mint az irodalomtörténetből, melyben mély olvasottsággal bírt, megtanulta, hogy valamely könyv nem azért tesz szert állandó közbecsülésre, hogy mi van írva róla, hanem azért, hogy mi van írva benne; s az az író, kinek életrevaló művei vannak, igen oktanul cselek-

szik, ha olyan pizskolódó emberekkel köt ki, kiknek iratai biztosan múló értékűek. Mindíg azt tartotta, hogy a hírnév tollaslabda, mely csak úgy tartható fenn, ha ép oly szabályosan ütik vissza, mint a hogy előre ütötték; és legott földre hull, mihelyt nincs több egy ütő fáknál. Senki mondását sem idézte többet mint Bentley arany-szabályát, hogy sohasem írhatja le az embert más, csak egyedül önmaga.

Johnson a hebridai utazásának megjele-nése után néhány hóval, sajnos, olyasmibe avat-kozott, mit irigy ellenei közül egy sem tett volna; s így bizonyos tekintetben sikerült magát leírnia. Angolország és az amerikai gyarmatok között a viszály elérte azt a határt, melyen túl barátságos egyezkedés lehetlenné vált. A polgárháború szemmellátható volt; s a ministerek azt hitték, hogy Johnson ékesszavával előnyösen fel lehet lovalni a nemzetet mind az ellenzék ellen itthon, mind a zendülők ellen az Atlanti tengeren túl. Johnson írt is a kormány kül- és belpolitikájának védelmére két vagy három röpiratot; s bár e röp-iratok alig méltók hozzá, mégis sokkal magasabb színvonalon állanak azon rengeteg pamphleteknél, melyek Almon és Stockdale boltasztalain hever-tek. De a *Taxation No Tyranny* szárnalmas ku-darczot vallott. Már maga a cím is ügyetlen szó-czafrang volt, melyet az elvetendő csengő bongó alliteration kívül mi sem javallott választásra. Ér-velése gyerekekhez illő feleselés volt. Élcei ot-

rombák, akár a viziló légszökései. Még Boswell is kénytelen volt bevallani, hogy ebben a szerencsétlen darabban nem bírta felfedezni a mester hatalmas keze nyomát. Általános vélemény volt, hogy az erős tehetség, mely a *Szótár*nak és *Rambler*nek életet adott, kezdi a kornak és kórnak hatását érezni, s az öreg ember tekintélyére legtanácsosabb volna, ha nem írna többet.

Ez nagy tévedés volt. Johnson kudarcot vallott, de nem azért, mintha lelke nem lett volna már olyan erős, mint mikor hét estve írta meg a *Rasselást*, hanem mivel botorúl választott, vagy legalább engedte, hogy számára mások válaszszanak olyan tárgyat, melyről értekezni sohasem lett volna illetékes. Johnson semmi ízében se volt államférfi. A maga jószántából államügyekről se nem olvasott, se nem gondolkodott, se nem beszélgetett sohasem. Életrajz, irodalomtörténet, erkölcstörténet, ezek voltak az ő elemei. De politikai történet iránt épenséggel nem viseltetett hajlammal. A gyarmatok és az anyaország között szőnyegen forgó kérdés olyan kérdés volt, melyről ő semmi lényegest sem tudott mondani. Következésképen kudarcot vallott, mint a hogy kudarcot kell vallania a legnagyobb embernek is, ha olyanba vág, a mihez nem ért; s mint a hogy kudarcot kellett volna vallania Burkenek is, ha Sheridan módjára vigjátékokot írt volna, vagy Reynoldsnak, ha mint Wilson tájképeket próbált volna festeni. Szerencsére, Johnsonnak nemso-

kára. alkalma nyílt a legkitünőbb módon bebizonyítania, hogy felsülését nem lehetett értelmi hanyatlásának rovására írni.

1777. Husvét estvéljén, a londoni elsőrendű könyvkereskedők negyventagú gyűlésének küldöttsége kereste fel. Ámbár az iránt, hogy ebben az idényben valamire vállalkozhassék, némi aggályai voltak, látogatóit nagyon udvariasan fogadta. Ezek pedig azért jöttek, hogy értesítsék, miszerint az angol költőknek Cowleytől kezdődőleg új kiadását vévén czélba, azokhoz életrajzszerű rövid bevezető sorok készítésére őt kéri fel. Johnson készségesen vállalkozott a feladatra; s erre kiválólág ő volt képesítve. A restauratió kezdődő angol irodalomtörténetnek ismeretében senki sem mérközött vele. Ezt az ismeretet részint könyvekből, részint sokáig lappangó forrásokból szedgette össze, továbbá régi Grub-streeti hagyományokból; feledésbe ment, s már régóta az egyházak boltüregeiben szendergő fűzfapoéták s pamphletírók fecsegéseiből; olyan emberek adataiból, mint Gilbert Walmesley, ki Button szellemével társalgott; mint Cibber, ki két drámairói nemzedék darabjait csontkitgatta, mint Orrery, ki a Swift társaságában is forgott; és Savage, ki nem valami tisztességes szolgálatokkal viszonozta Pope-ot. Az életrajzíró tehát dús anyaggal, telt elmével fogott feladatához. Elsőben az volt czélja, hogy a kisebb költőknek csak egy szakaszt szentel, a leghírnevesebbeknek legfeljebb

négy-öt lapot. De az adomák és birálat özöne ki-
 áradt a szűk mederből. A mű, mely eredetileg
 nem többre, mint néhány ívnyi terjedelemre volt
 tervezve, tíz, igaz hogy apró, s nem sűrű nyo-
 mású kötetre duzzadt. A négy első kötet 1779, a
 többi hat pedig 1781-ben jelent meg.

A *Költők élete* egészben véve legjobb műve
 Johnsonnak. Elbeszélései mulattatók, mintha
 csak regény volna. Az életre és emberi termé-
 szetre vonatkozó észrevételei rendkívül körmön-
 fontak és mélyek. Elbirálási módja gyakran ki-
 tűnő; de mikor durva és kihívólag méltatlan,
 akkor is megérdemli a tanulmányozást. Bár-
 mennyire tévedjen is, sohasem ügyetlen. Ítéletei
 egy balvéleményében elfogult, és érzelmességre
 fogékonytalan lélek ítéletei, de erőteljesek és éle-
 sek. Annálfogva mindig tartalmaznak egy csomó
 becses igazságot, melyek megérdemlik, hogy e ke-
 verék közül kivegyelmeztessenek; sőt a legrosszabb
 esetben is van valami jelentőségök, mi olyan di-
 cséretes tulajdon, melyhez korunkban sok, birá-
 latnak nevezett dolog, semmi igényt sem tarthat.

Johnson, *Savage életét*, csakhamar rá, hogy
 1744-ben megjelent, újra kinyomatta. Ha valaki
 ezt átolvassa, a többi életrajz lapozgatásába fog,
 egészen meglepi az iránybeli különbség. Mióta
 Johnson helyzete jobbra fordult, keveset írt és
 sokat beszélt. És midőn évek múlva ismét felvette
 tollát, az előtti, folytonos, teljes munkálkodás
 gyakorlatában elsajátított modorossága is mind-

kevésbé volt észrevehető; sőt előadásának gyakran bizonyos párbeszédszerű könnyedsége lett, melyet régebben nélkülözött. Egyes bírálónak már *Utazásában* feltűnhetik a haladás, míg a *Költők életében* már annyira szembetűnő, hogy még a leg gondatlanabb olvasó figyelmét sem kerülheti el.

Az életrajzok között talán a Cowleyé, Drydené és Popeéi a legjobbak, s minden kétségen kívül legrosszabb a Grayé.

A nagy mű egyszerre népszerű lett. Igaz ugyan, hogy sok igazságos és igazságtalan bírálat érte, de a kik a lehangosabban becsmérelték, még azokat is vonzotta, akaratjuk ellenére. Malone a kiadók nyereségét öt-hatezer fontra becsüli. Azonban az írókat nagyon szegényesen jutalmazták. Eleve rövid bevezetéseket szándékozáván írni, csak kétszáz guineában egyezett meg. A könyvkereskedők mikor látták, mennyire túlhaladta a munka az ígéretet, felemelték az összeget, — de csak százal. Johnson, daczára hogy nem vetette meg, s nem is szenvedte a pénz megvétését, s daczára, hogy erős érzéke és hosszas tapasztalatánál fogva képesnek kelle vala lennie érdekei megvédésére: különös, hogy mekkora ügyetlenséget és elszámítást tanúsított irodalmi üzletügyeiben. Általános hit szerént ő volt korának első angol írója, de azért ő még kérni sem mert annyit, a mennyiért a többi korabeli írók eladogatták műveiket. Hogy példát említsünk, Robertson 4500 fontot kapott V. Károly történe-

téért, holott semmi tiszteletlenséget sem követünk el Roberson emléken, ha kijelentjük, hogy V. Károly története sokkal kisebb értékű és kevésbé élvezhető munka, mint a *Költők élete*.

Johnson most már hetvenkettedik évét taposta. A kor gyöngeségei meglepték. A kikerülhetetlen esemény, melyre sohasem gondolt borzalom nélkül, közeledett, s életére a halál árnyéka volt borulandó. Ő a hosszú életét gyakran fizette meg kegyetlen áron. Minden évvel veszített valamit, a mit lehetetlen volt többé pótolnia. A különös alattvalók, kiknek menhelyet adott, s kikhez a megszokás miatt hibáik mellett is erősen ragaszkodott, egyik a másika után elhulladoztak, s otthonának csöndjében bánattal gondolt vissza házsártos lakói lármájára. Az előzékeny és nemeskeblű Thrale sem volt többé, s mily üdvös lett volna, ha felesége is mellette pihent volna. De túlélte, hogy nevetségül szolgáljon irigyeinek, s könnyet facsarjon annak az öreg embernek szeméből, ki a világon mindenek felett szerette; könnyet, mely keserűbb volt, mint a melyet sírja felett onthatott volna. Ez a nő minden becsülendő és szeretetreméltó tulajdonsága mellett sem tudott függetlenné lenni. Tekintélyéhez az övénél erősebb lelki felügyeletre lett volna szüksége. Addig míg férje, a tapintatos és hajthatatlan férfi féken tartotta, a ki csekélységekben kedvit töltötte, de házának kétségbevonhatlan ura volt, legsúlyosabb hibái nem voltak egyebek pajkos csintalankodás-

nál, ártatlan füllentéseknél, s derült jó kedvben végződő rövid durczáskodásoknál. De az sírba szállván, negyven éves korában özvegyen maradt, gazdagon, felette érzékeny kedélylyel, csapongó ábrándokkal, s csekély belátással. Nem sokára valami bresciai zenetanárba lett szerelmes, a kin rajta kívül senki sem talált semmi hódítót. Büszke s talán némi jobb érzése erősen küzdött e lealázó szenvedély ellen. De a küzdelem felízgatta idegeit, elkéséřítette kedélyét, s végre aláásta egészségét. Tudva, hogy Johnson nem helyeselheti választását, menekülni kíván szeme elöl. Iránta való magaviselete megváltozott, Egyszer hideg, másszor dévaj volt. Ha Streathamból távozott, örömét nem titkolta, és sohasem ösztönözte visszatérésre; ha úgy jött magától, olyan képpel fogadta, melyröl meggyözödhetett, hogy nem szivesen látott vendég többé. Johnson elérte az intést. Végig olvasott utoljára a tőle alakított könyvtárban egy újtestamentomi fejezetet, s ünnepélyes és érzékeny imával ajánlotta Istennek pártfogásába a házat és lakóit; s a felindulástól elfojtódva, hatalmas ábzázatában megrendülve cserélte fel a szeretett otthont örökre a Fleet-utcza mögötti komor, kietlen házzal, hogy hátralevő kevés rossz napjait ott élje le. Itt érte 1783 juniusában a szélhűdés is, melyböl ugyan felépült, úgy hogy értelmi tehetségének gyengülését nem lehetett észrevenni. De más betegségek lepték meg. Asthma kinozta éjjel-nappal. Vízkóros jelenségek kezdtek mutat-

kozni. S ép midőn a betegségek szövvénye alatt roskadozott, akkor hallotta meg, hogy a nő, kinek barátsága tizenhat éven keresztül életének főboldogsága volt, férjhez ment az olasz hegedűshöz; hogy egész London utálatát fejezte ki ellene, s hogy a hírlapok és folyóiratok célzással voltak tele az efézusi asszony ellen, s a hamleti két alakra. Hévvvel jelentette ki, hogy feledni próbálja, mintha a világon sem volna. Nevét sohasem ejtette ki. Minden emlékeztető jelt tűzbe dobott, melynek látása eszébe juttatta. A nő pedig azalatt futott honfitársai nevetése és pisszegése elől világgá, a hol ismeretlen lehetett; átsietett a Mont Cenisen, s ott esett értésére, hogy míg ő a milánói hangversenyeken és limonádestélyeken tölté a vidám karácsont, a nagy ember, kinek nevével az övé elválhatlanul össze van fűzve, megszűnt élni.

Johnson, számtalan lelki és testi keserőségei mellett is, hévvvel csüggött az életen. És azon finom, de mélabus sorokból, melyek *Idler*ének csoportját bezárják, az tűnik ki, hogy ez az érzelem annál erősebb volt, minél inkább közeledett a vég felé. Azt hitte, hogy a déli éghajlat könnyíteni fogna lélekzetén, s Róma és Nápoly volna legalkalmasabb hely számára. De félt a költséges utazástól. A költséget ugyan kibirta volna, mert azon munkásság gyümölcseként, mely oly sok kiadó szerencsáját megalapította, összetakarítgatott vagy kétezer fontot; de ehhez a pénzhez nem akart nyulni, sőt úgy látszik, lételet is titokban kívánta

tartani. Nehány barátja a kormányt remélte rábírhatni, ha hatszáz fontra emelné fel évi kegydíját, de czéljok nem sikerült, s Johnson arra határozta, hogy kihúz még egy telet Angliában. Ez a tél utolsó tele volt. Lábai elgyengültek; lélekzete folyton rövidült; a végzetes víz rohamosan gyülemlett a mélyebb és mélyebb incisiók daczára is, melyekre a haláltól való félelmében, fájdalommal nem törődve, egyre nógatta orvosait. S jóllehet a gyöngéd ápolást, mely Streathamben, néhány havi betegeskedése alatt szenvedését enyhítette, nélkülöznie kellett, azért még sem volt elhagyatva. A legügyesebb orvosok és sebészek kezelték, minden jutalmat visszautasítva. Burke mély megilletődéssel vált el tőle. Windham pedig ott üldögélt a beteg szobájában, igazgatva párnáit, s éjtszakára szolgáját küldve ágya mellé virrasztani. Frances Burney, kit az öreg ember atyai szivességgel dédelgetett volt, sírva állott ajtajában; míg Langton, kit áhíthatos lénye nagyszerűen képesített ilyen perczekben a tanácsolásra és vigasztalásra, az utolsó kézszorítást fogadta barátjától. Midőn végtére az annyi éven át rettegett pillanat bekövetkezett, a sötét ború elszállt Johnson lelkéről. Kedélye szokatlanul békétűrő lett és szelid; a halálra nem gondolt többé félelemmel, sem arra, mi a halálon túl van; egyre az Isten irgalmáról beszélt, s Krisztus megenesztelődéséről. Evvel a derült lelki állapottal húnyt el 1784 december 13-án. Egy héttel később

a westminsteri apátságban helyezték el, azoknak a jeles férfiaknak társaságába, kiknek ő volt történetírója, — Cowley és Denham, Dryden és Congreve, Gray, Prior és Addison közé.

Műveinek népszerűsége, a *Költők életét* és talán az *Emberi vágyak hiábavalóságát* kivéve, halála óta nagyon megcsökkent. Szótárán a kiadók annyit változtatgattak, hogy azt alig lehet az övének mondani. *Ramblerjére* vagy *Idlerjére* vonatkozó célzást, még irodalmi körökben se mindjárt vesznek észre. *Rasselas* híre is egyre homályosul. De bár semmisüljön meg iratainak hírneve, az író nevezetessége, akármilyen különösnek tessék, egyforma nagy lesz örökkéig. Boswell könyve többet használt neki, mint önnön műveinek legeslegjobbika. Más író emlékének művei az éltetői; Johnsonnál emléke éltetője sok művének. Az öreg bölcsész még most is köztünk él, érczombos barna kabátjával, s mosásra váró ingével, pislogva, pöfögve, fejét tekergetve, ujjával dobolgatva, marva a húst mint tigris, s nyelve theáját, mint az oczeán. Senki sincs, ki immáron több mint hetven éve feküdvé sírjában, oly ismeretes alak lenne előttünk. S igazán elmondhatjuk, hogy mind elmebeli, mind kedélybeli, mint ő maga nevezte volna — félszégeivel való tüzetes megismerkedésünk, csak megerősítésére szolgál abbéli meggyőződésünknek, hogy Johnson egyaránt nagy és jó ember volt.
